

Közönséges som – a jövő növénye

Автор(и): гл. ас. д-р Светослав Малчев, Институт по овощарство в Пловдив; ас. Сашка Савчовска, Институт по овощарство в Пловдив; проф. д-р Аргир Живондов, Институт по овощарство в Пловдив; гл. експерт Светла Пандова

Дата: 14.08.2020 **Брой:** 8/2020

A közönséges som (*Cornus mas* L.) a Som (*Cornus* L.) nemzetségbe tartozik és a somfélék (*Cornaceae*) családjának legelterjedtebb faja. Vadon és termesztésben számos változat és forma ismertebb:

- a korona alakja szerint – piramis (*forma pyramidalis* Dipp.) és törpe som (*f. nana* Carr.);
- a levelek szerint – erősen szőrös szélű (*f. crispa* Dipp.), sárga vagy antociánszínű szélű (*f. elegantissima* Nichols), hosszú ideig sárga levelekkel a rügyfakadás után (*f. aurea* Schneid.), fehér szélű (*f. argenteo-marginata*);
- a termés színe szerint – világossárga (fehér) termésű (*f. alba* (West.) Rehd), sárga termésű (*f. flava* Vest.);
- a termés mérete szerint – nagygyümölcsű (*f. macrocarpa* Dipp) és kicsi gyümölcsű (*f. microcarpa* Dipp.).

A közönséges som viszonylag lassan nő. Cserjeként fejlődik, szokásos mérete 3-4 m, vagy akár 8-10 m magas fává is válhat. A korona szélessége eléri ugyanezeket a méreteket, alakja leggyakrabban gömbölyű. A fiatal fák törzsének kérge sima, vékony, barna szürke árnyalattal. A 20-30 éves fákban sekélyen repedezett, gesztenyebarna, időszakosan lehulló pikkelyekkel. Idősebb fákban sötétszürke.

A faanyag rózsaszín-sárga és barna-vörös geszt – rendkívül erős és értékes. Az egyéves hajtások szögletesek, keresztmetszetük háromszögű. A napos oldalon vörösesbarnák, a szemközti oldalon – zöldesek, kifejezett hánccspikkelyekkel, szőrösek. A levelek egyszerűek, ép szélűek, átellenesen párosával elhelyezkedők, lándzsásak, szőrösek. A levélrügyek kicsik, a hajtáshoz simulók vagy kissé elállóak, megnyúlt kúposak, hegyesek, keskenyek, világoszöldek. A virágrügyek nagyobbak, gömbölyűek, kis csúccsal, világos sárgászöldek, finoman szőrösek. A virágok kétlakiak, kicsik, sárgák, átmeneti formájú ernyős és fejes virágzatokba gyűlnek, leggyakrabban 16-24 számban. A termés csonthéjas, lédús, édes-savas, puhatlanul fanyar, piros vagy sárga, hengeres, körte alakú, palack alakú, hordó alakú és egyéb átmeneti formájú, tömege 2-8 g. A terméskocsány vékony, megnyúlt, világoszöld. A mag kemény héja rendkívül kemény, ovális-től orsó alakúig, majdnem sima, világosbarna.

Országunkban a széles körben ismert és elterjedt közönséges som mellett három további faj is ismert. A második legnépszerűbb a vérpiros som (*Cornus sanguinea* L.), amely az egész országban elterjedt és gyomként benyomul a szántóföldekre. A fehér som (*Cornus alba* L) egy feltűnően színes vörös és sárga vesszőkkel rendelkező cserje, ezért dísznövényként termesztik. A floridai som (*Cornus florida* L) egy gyönyörűen virágzó faj, amelyet Európában késői virágzású dísznövényként termesztnek.

A közönséges som nagyon értékes erdő-, gyümölcs-, gyógy-, dísz-, műszaki, méhlegelő és rituális növény. Elsősorban erdei gyümölcsfaként vagy cserjeként ismert, amelynek gyümölcsseit az ember évezredek óta használja vitaminban gazdag táplálékkiegészítő forrásaként. A gyümölcsök fogyasztásra alkalmasak frissen és feldolgozva is. A jól érett gyümölcsök a legalkalmasabbak a szüret után 2-3 nappal, amikor megpuhulni kezdenek.

A somgyümölcsök (somkörte) kivételesen gazdag kémiai összetételűek, ami meghatározza magas gyógyászati és táplálkozási értéküket. Vizsgálatainkban azt találtuk, hogy a C-vitamin tartalom a bolgár fajták friss gyümölcsseiben 70,18 és 82,37 mg/100 g friss tömeg között változik. Négy napos tárolás után, hogy fogyasztásra alkalmas legyen, a C-vitamin tartalom 4-9 mg/100 g-mal csökken. A szárazanyag-tartalom 12,34% (a 'Shumenski Prodalgovat' fajtában) és 14,37% (a 'Kazanlashki Krushoviden' fajtában) között mozog. Az összes cukor tartalma viszonylag szűk határok között változik 7,10% ('Shumenski Prodalgovat') és 7,68% ('Zhalt

Hadzhiyski') között. A savak, alma savként meghatározva, 2,094% és 2,995% között vannak a friss gyümölcsökben, és négy napos tárolás után 1,880%-ra csökkennek. A cseranyagok 0,225% és 0,337% között vannak, és enyhén csökkennek a negyedik napon. A somkörte rendkívül gazdag antioxidánsokban, vitaminokban, rostokban és ásványi sókban. Mindezek fontos funkcióval bírnak az emberi szervezet fiziológiai folyamatainak normális lefolyásához. A kémiai összetevők tartalma nagy mértékben megmarad a feldolgozott gyümölcsökben is.

A gyümölcsmagok maghéjában lévő magvak is nagyon gazdag kémiai összetételűek. Nyersanyagul szolgálnak szappan és olaj előállításához. Ez utóbbi friss sárga színű és magas a linolsav, linolénsav és olajsav tartalma. Használható kulináris alkalmazásokban is.

A közönséges som gazdasági jelentőségét ma is elsősorban az erdőállományokból nyert gyümölcsstermelés határozza meg. A legnagyobb termelő Ukrajna, ahol mesterségesen létesített erdőállományokat és fajták nagy gyümölcsöseit termesztik kiterjedt területeken. Somtermelést nyernek Moldovában, Törökországban, Görögországban, Észak-Macedóniában, Szerbiában, Horvátországban, Romániában, Oroszországban, Szlovéniában, a Közel-Kelet országaiban, Olaszországban, Franciaországban, Spanyolországban, Portugáliában, Németországban, az USA-ban és másutt. A Kaukázus és a Krím minden régiójából az éves termelés régebben 30 000 és 40 000 tonna között volt, ma pedig sokszorosa nőtt.

Országunk természetes élőhelyeiről, egy átlagos termésévében, a múlt század 1970-es és 1980-as éveiben több mint 6000 tonna somkörte gyűjtött össze a Blagoevgrad, Kardzhali, Sliven, Stara Zagora, Pazardzhik, Targovishte, Yambol, Montana, Plovdiv, Vidin, Lovech és Dobrich régiókból.

A somfa rendkívüli szilárdsága ókori idők óta ismert. A régi fegyverek és óraművek mellett hangszerkészítésre, régi szövőgépek alkatrészeire, botokra, mankókra, ajtókilincsekre, szerszámokra, kalapácsokra, kerti eszközökre, fakaszárokra, szekérkerekekre, ikonokra és különféle szuvenírekre használták. A som leveleit bőrfeldolgozásra és festésre használják.

A közönséges som nagyra értékelt dísznövény. Számptalan, gyönyörű virágzatával és korai virágzásával a tavasz egyik hírnöke. Egyre jelen van a köz- és magánparkterek tájépítészeti tervezésében. Egyedülálló, virágzó sövények létrehozására különböző profilokkal könnyen felhasználható.

A som fontos szerepét gyógynövényként szintén ősi idők óta elismerik. Gyümölcssei, levelei, kérge, maghéja, rügyei és gyökerei fontos források gyógyszerek előállításához. A népi gyógyászat, valamint a modern

orvostudomány jól ismeri az emberi szervezet számos zavarát, amelyeket somalapú termékekkel hatékonyan kezelhetők.

A som méhlegelő növényként való jelentősége nagyon fontos. Nagyon korai, bőséges és hosszú virágzásával az egyik első legelőt biztosítja a méhcsaládok számára. Támogatja a méheket a kimerítő tél után, és előfeltételeket teremt az új évad első fiasztásához.

A som mély beépülése az emberek mindennapi életébe számos településnek, helynek, utcának és még családneveknek is nevet adott. Egészség, hosszú élet, termékenység, siker és frissesség szimbólumaként elfogadott, a som formálta a népünk életében a régi, de ma is őrzött hagyományokat. Mindenki várja, hogy megnézzék a szerencsáját a karácsonyi és újévi pogácsákból és kenyerekből, amelyeket rövid somvesszőkkel, rügyekkel díszítenek, amelyekhez kis papírcédulák kapcsolódnak a jóslatokkal. Azok, akik tiszteletben tartják ezt a színes hagyományt, úgy vélik, hogy minél gazdagabban díszített egy som survachka, annál egészségesebb és termékenyebb lesz a következő év. A survakárok ősi idők óta a mai napig szívesen látott vendégek a bolgár otthonban, akik bejönnek, hogy elmondják a jól ismert népi verseket: "Surva, surva, vidám év...".

A közönséges som gazdasági jelentősége csonthéjas gyümölcstermő növényként folyamatosan növekszik. Ennek oka a magas ökológiai plaszticitása, szárazságtűrése és a betegségekkel és kártevőkkel szembeni nagyon alacsony fogékonysága. Alkalmas a biogyümölcsstermelésre, és hosszú élettartamáról ismert. Alkalmazkodik az éghajlatváltozáshoz, és sikeresen termeszthető kevésbé termékeny talajokon is, ahol más gyümölcstermők nem fejlődnek jól. Mindez a közönséges somot a jövő növényének határozza meg. Ezt tovább

erősíti a természetes nagygyumós fajták és formák sokféleségének rendelkezésre állása, valamint az elmúlt két évtizedben fokozott, célzott nemesítés az új fajták kifejlesztésére. E tekintetben az élen járó ország Ukrajna, ahol több mint 50 új nagygyumós somfajtát fejlesztettek ki.